

LUTKARSTVO NA DOLENJSKEM

Ob 50-letnici smrti akademskega slikarja Milana Klemenčiča, ki velja za utemeljitelja lutkarstva na Slovenskem, je Javni sklad RS za kulturne dejavnosti, Območna izpostava Novo mesto, spomladi leta 2006 povabil Dolenjski muzej Novo mesto k sodelovanju pri pripravi projekta 50 let Lutkarstva na Dolenjskem. Projekt naj bi obsegal tri sklope: pripravo razstave in publikacije o zgodovini lutkarstva na Dolenjskem ter organiziranje lutkovnega festivala Guncel fest. Pri projektu je sodelovalo tudi Kulturno društvo Taus Teater iz Novega mesta.

Raziskava o lutkarstvu na Dolenjskem ter priprava razstave in publikacije sta bili zaupani Klavdiji Kotar, organizatoriki dejavnosti Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti, Območna izpostava Novo mesto, in meni kot kustodinj Dolenjskega muzeja. Prvotni naslov smo pozneje spremenili v Lutkarstvo na Dolenjskem, saj je bila lutkovna dejavnost na Dolenjskem prisotna že dlje kot 50 let.

Časa ni bilo prav veliko. Predhodnih raziskav na omenjeno temo na Dolenjskem tudi ne, zato se je bilo treba lotiti bazičnih raziskav. Sprva je bil moj prispevek pri raziskavi omejen na obdobje od začetkov do 60. let 20. stoletja, pozneje pa sem zaradi obilice dela prevzela še del pregleda lutkarske dejavnosti na osnovnih šolah.

S soavtorico Klavdijo Kotar sva poskušali zbrati podatke od začetkov lutkarstva na Dolenjskem do današnjih dni. Zajeli sva lutkovno dejavnost v okviru društev in skupin, lutkarstvo v šolah in vrtcih ter lutkovne festivale, ki so se in se še odvijajo v Novem mestu. Raziskava je potekala na območju Mestne občine Novo mesto in občin Dolenjske Toplice, Mirna Peč, Mokronog-Trebelno, Straža, Šentjernej, Šentrupert, Škocjan, Šmarješke Toplice, Trebnje in Žužemberk.

Razstava Lutkarstvo na Dolenjskem je bila odprta od 14. junija do 7. oktobra 2007 v predavalnici Dolenjskega muzeja, publikacija z istim naslovom pa je izšla v septembru. Guncel Fest – dnevi lutk v Novem mestu so potekali na muzejskih vrtovih od 14. do 16. junija 2007.

Pred raziskavo smo v Dolenjskem muzeju poleg fotografskega gradiva iz Tavčarjeve zapuščine hranili le dve nepopolno ohranjeni marioneti, odkupljeni pred nekaj leti, ki naj bi izhajali z Dolenjske. Prva je lesena moška figura s po vsej verjetnosti pozneje nadomeščeno glavo iz kaširanega in pobarvanega papirja, ki ji manjkata ena noga in vodilo, ohranjen pa je delno že preperel kostum lutke. Druga marioneta predstavlja kakovostno rezljano in z zlato bronzo pobarvano figuro hudiča ali parklja, ki pa na žalost tudi ni več popolna, saj ji manjkata glava in vodilo. Zato je bilo treba ob raziskavi lutkarstva hkrati evidentirati in zbrati predmete za razstavo, prav tako pa tudi fotografsko in drugo gradivo.

Za obdobje pred drugo vojno sem podatke zbirala po maloštevilnih tiskanih in arhivskih virih v kombinaciji s prav tako ma-

Šentjernejska marioneta Jera avtorja Ivana Tavčarja.

Lastnik: Tomaž Kolarič.

Foto: Borut Križ, april 2007

loštevilnimi posrednimi ustnimi viri. Za obdobje po drugi svetovni vojni pa sva podatke črpali iz ohranjenih arhivov Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti in Območnih enot Novo mesto in Trebnje, društev, šol in vrtcev in tudi z neposrednimi pričevanji mentorjev in lutkarjev. Vir so nama bili tudi prispevki v reviji *Lutka* in v *Dolenjskem listu* ter drugih časopisih.

Z obstojem šentjernejskih marionet in tamkajšnje lutkovne dejavnosti sem se prvič seznanila ob prevzemu gradiva iz Tavčarjeve hiše v Šentjerneju sredi 80. let 20. stoletja. Po smrti gospe Vlaste Tavčar (1908–1983), dolgoletne šentjernejske učiteljice in prizadevne kulturne delavke, ki ni imela potomcev, sta zakonca Nada (Vlastina sestrična) in Beno Serajnik Dolenjskemu muzeju podarila nekaj fotografskega gradiva, nekaj predmetov ter dokumentarnega gradiva družine Tavčar iz Šentjerneja. Takrat mi je gospod Serajnik omenil, da so bili Tavčarjevi tudi lutkarji, da je Vlastin oče Ivan Tavčar celo sam izdeloval lutke za hišno gledališče, ko je bila Vlasta še otrok. Vlasta pa naj bi bila pozneje tudi sama aktivna lutkarica. Omenil je, da je nekaj marionet še ohranjenih. Takrat jih žal nisem videla, čeprav sem si zelo želela, da bi jih lahko pridobila za muzej, ker naj bi jih na Vlastino željo podedovali sorodniki v Ljubljani. V pridobljenem

fotografskem gradivu se je nahajalo tudi nekaj fotografij lutk, lutkovnih predstav in skupinskih slik z lutkovnih tečajev, kjer je bila na fotografiji tudi Vlasta Tavčar. Takrat pridobljenega fotografskega gradiva o lutkah seveda še nisem znala interpretirati, uvrstili pa smo ga v zbirke Dolenjskega muzeja. Malo pozneje pa sem v *Dolenjski prosveti* zasledila članek Jožeta Zamljena o začetkih sokolskega lutkovnega gledališča v Šentjerneju, katerega glavni protagonisti so bili on sam, Vlasta in njen oče Ivan Tavčar.

Razstavo in katalog smo začeli s povezavami začetkov lutkarstva v slovenskem prostoru z Dolenjsko. Poudariti smo želeli pomen Mirana Jarca kot vsestranskega lutkarja, animatorja lutk, pisca izvernih lutkovnih iger in prevajalca lutkovnih iger ter kot sodelavca Milana Klemenčiča v Marionetnem gledališču Ljubljana, kamor ga je povabil prijatelj Boris Orel, tudi sam lutkar. In nato Mirana Jarca kot umetniškega vodjo Marionetnega gledališča Atena v Ljubljani. Še posebej pa smo želeli opozoriti na dragoceno gradivo o Miranu Jarcu, ki ga hrani Knjižnica Mirana Jarca v Novem mestu in ki vsebuje tudi dragoceno dokumentarno gradivo o njegovi lutkarski dejavnosti.

Veselo presenečeni smo bili tudi ob ugotovitvi, da je glavice ročnih lutk za prvo slovensko gledališče ročnih lutk v Kranju, ki ga je ustanovil leta 1934 Niko Kuret, po Kuretovih likovnih predlogah izrezljal ljudski rezbar Ivan Kočman z Vrha pri Šentjerneju. Tudi pri ustanovitvi Partizanskega lutkovnega gledališča na osvobojenem ozemlju v Črmošnjicah je sodeloval Dušan Povh, sicer že prej lutkar pri sokolskem marionetnem gledališču v Novem mestu in poznejši znani slovenski filmski delavec. Boris Orel in Niko Kuret sta našla v okolice Stične in Suhe krajine na Dolenjskem tudi oblike ljudskega lutkovnega izročila.

Začetki lutkarstva na Dolenjskem so povezani z delovanjem sokolskih društev. Lutkovno sekcijo sta imeli društvi v Novem mestu in Šentjerneju. O delovanju marionetnega gledališča obstaja zelo malo arhivskih virov. Iz najav predstav lokalnim oblastem smo lahko ugotovili, da so bile lutkovne predstave v Novem mestu že leta 1931. Bogo Komelj je zapisal, da so besedila za lutkovne predstave pisali tudi nekateri profesorji novomeške gimnazije, na primer Ivan Krajec in Branko Rudolf ter učitelj Ludvik Koželj. Kot lutkarja sta bila pri marionetnem sokolskem odru pozneje zelo dejavna Jože Stritar in Dušan Povh. V Sokolskem domu so imeli lutkovne predstave v mali dvorani sprva ob nedeljah popoldne, pozneje pa dopoldne. Lutke novomeškega sokolskega marionetnega gledališča se žal niso ohranile, zaenkrat nismo našli nobenega fotografskega gradiva, žal pa tudi z ustnimi viri ni bilo mogoče pridobiti dodatnih podatkov o delovanju.

Pobudnik za nastanek sokolskega marionetnega odra v Šentjerneju je bil učitelj Jože Zamljen, ki je takrat tam služboval. Svojo pomoč pri izdelavi marionet lutk in scene mu je ponudil takrat že upokojeni profesor tehniškega risanja na Srednji tehniški šoli v Ljubljani, Ivan Tavčar, sicer rojeni Šentjernečan. Pridružila se ji je tudi Ivanova hči in Jožetova šolska kolegica Vlasta Tavčar, ki je že pred drugo svetovno vojno obiskovala lutkovne tečaje sokolskega društva v Narodnem domu v Ljubljani, ki jih je vodil Vekoslav Kovač. Bila je spretna in izurjena lutkarica. Pritegnili so še nekaj drugih Šentjerneččanov, domnevamo, da večinoma iz učiteljskih vrst, in začeli vaditi na Tavčarjevem vrtu. Šentjernejsko marionetno lutkovno gledališče je imelo prvo predstavo

Policaj in Cefizelj leta 1938 v znani šentjernejski gostilni Recelj, katere lastnik je bil tudi sam član društva Sokol. Na začetku so imeli po eno predstavo v nedeljo popoldne, potem dve in tudi po tri, ker so si lutke želeli ogledati tudi odrasli gledalci.

Druga vojna je prekinila delovanje obeh marionetnih odrov. Novomeške marionete so izginile brez sledu. Nekatere šentjernejske marionete pa so preživele vojno viхро in ponovno oživele po drugi svetovni vojni sredi 50. let na odru KUD Brata Pirkovič pod vodstvom njihove lastnice Vlaste Tavčar. Po njenem odhodu v pokoj leta 1959 je vodenje prevzel sodelavec Boris Gabrič, ki je sam tudi animiral lik Jurčka. Med letoma 1960 in 1971 pa je na šentjernejski osnovni šoli nekaj učiteljev vsako leto oživilo marionete v lutkovnih predstavah ob novoletnih praznikih. Tudi Vlastina prijateljica, učiteljica Olga Saje, je nato z istimi marionetami vodila lutkovni krožek. Nato pa so šentjernejske marionete onemele, njihova zgodba pa se ponovno začinja, kot smo omenili že zgoraj. Ob pripravljanju razstave in besedil sem se zelo trudila, da bi jih ponovno našla. Učitelji, ki so na osnovni šoli animirali marionete, so mi zatrjevali, da so bile verjetno predane v Šolski ali Gledališki muzej. Kolegi v obeh institucijah so mi zatrjevali, da jih pri njih ni. Francka Slivnik iz Gledališkega muzeja mi je pomagala najti sorodnike pokojne Vlaste Tavčar v Ljubljani. Akademski kipar Tomaž Kolarič je ohranil nekaj marionet, ki jih je izdelal Ivan Tavčar in s katerimi se je kot otrok igral ob obisku tete Vlaste v Šentjerneju. Vse je ljubeznivo posodil tudi za razstavo. To so marionete: parkelj, lovec, Jera in angel. Še nedokončani pa sta glavi Kitajca in ženske figure. Obenem se je ohranil tudi scenski pripomoček – prašiček na ražnju. Kje so druge marionete, pa žal nismo ugotovili tudi po povpraševanjih v drugih ljubljanskih muzejih ter Lutkovnem gledališču v Ljubljani in Mariboru.

Že po izidu publikacije pa smo s pomočjo kolegice Barbare Rupel iz Galerije Božidarja Jakca v Kostanjevici našli na terenu še šest marionet, ki naj bi izvirale iz Tavčarjeve hiše, pet moških in eno žensko figuro. Nobena nima ohranjenega vodila. Zgodba o omenjenih lutkah je zanimiva. Na smetišču naj bi jih našli Romi in jih prodali Šentjernečanu Andoju, ta pa jih je nato prodal akademskemu slikarju Jožetu Marinču, ki jih je očistil in shranil. Na našo prošnjo jih je za krajši čas prijazno posodil Dolenjskemu muzeju za izdelavo njihove evidenčne dokumentacije. Izkazalo pa se je, da so te lutke izdelane nekoliko drugače kot do sedaj znane Tavčarjeve marionete. Štiri lutke so si po izdelavi zelo podobne in nakazujejo roko istega avtorja, ena lutka in edina, ki ima premično čeljust, pa je izdelana zelo skrbno z mnogimi detajli. Šesta, moška figura, pa je spet nekoliko drugačna, saj je izdelana malce bolj okorno. Sprva se me je polotil dvom, da marionete morda sploh ne izvirajo iz šentjernejskega marionetnega gledališča. Za pomoč pri identifikaciji in prepoznavi sem zato prosila tudi Borisa Gabriča, ki je z nekaterimi lutkami še igral v KUD Brata Pirkovič, nato pa s kolegi na šentjernejski šoli. Zatrdil je, da to zagotovo niso lutke, s katerimi so igrali, ni pa izključil možnosti, da bi bile lutke last Vlaste Tavčar, kajti spominja se, da je imela Vlasta še precej lutk, ki pa jih oni niso uporabljali. Ob primerjavi sicer že zelo slabo vidnimi fotografijami šentjernejskih lutkovnih predstav v Zamljenovem članku v *Dolenjski prosveti* smo na eni med njimi lahko prepoznali belolaso in belobrado figuro kralja, tako da so

Šentjernejska marioneta, verjetno figura kralja.

Lastnik: Jože Marinč.

Foto: Borut Križ, september 2007

to skoraj gotovo lutke, ki izhajajo iz Tavčarjeve hiše. Čaka pa nas nov strokovni izziv, saj bi radi ugotovili, kdo so njihovi avtorji in ali so nastale v času sokolskega marionetnega odra v Šentjerneju ali pa morda že prej.

Posebno pozornost zasluži lutkovna dejavnost v okviru novomeškega učiteljskega pod mentorskim vodstvom Dušana Modica, sicer profesorja matematike in fizike. Z lutkarstvom se je ukvarjal že v dijaških letih v Celju. Z marionetami, ki so si jih sposodili od profesorja Cvetka Ščuke, so igrali najprej v dijaškem domu v Celju, nato pa v Dolgi vasi. Lutkovno dejavnost z ročnimi lutkami je oživil takoj po svojem prihodu na novomeško učiteljskega leta 1952 in jo vodil do leta 1963. Med šolskim letom so imeli po dve predstavi v nedeljo dopoldan. Ob počitnicah pa so tudi gostovali po Dolenjski in Beli krajini. Ker je bilo več skupin animatorjev in ker so imeli po več garnitur lutk ter zložljiv prenosni oder, so lahko hkrati imeli predstave doma in v gosteh. Čeprav so imeli silno skromna sredstva za delovanje in povsem neprimerne prostore, so med svojim delovanjem uprizorili skupaj okoli 200 predstav.

Žal se arhivsko gradivo o delovanju društva in tudi lutkovni oder z lutkami in kulisami na novomeški gimnaziji, kamor se

je pozneje preselilo učiteljskega, ni ohranilo. V veliko pomoč pa so nam bila ustna pričevanja profesorja Modica, njegove objave o lutkovnem odru novomeškega učiteljskega in tudi o izdelovanju ročnih lutk in delu z njimi, o izdelavi lutkovnega odra ter njegov zasebni arhiv z rokopisnim in s tipkopisnim gradivom Lutkovnega odra Prosvetnega društva učiteljskihnikov Dragotin Kette, kot se je uradno imenovalo to lutkovno gledališče. Poleg tega gradiva nam je profesor Modic posodil tudi mnogo slovenske starejše lutkovne literature avtorjev Kureta, Ljubiča in Vogelnikove, zbirko *Lutkovni oder*, celo dva izvoda ciklostirane revije *Lutkar* itn.

Po razstavi je profesor Dušan Modic podaril Dolenjskemu muzeju nekaj ročnih lutk s kaširanimi glavicami, nekaj arhivskega gradiva, med katerimi je tudi rokopisni zvezek in tipkopisno gradivo lutkovnega odra novomeškega učiteljskega, njegov načrt lutkovnega odra, načrt za marionetni lutkovni oder Vekoslava Kovača, nekaj literature, plakatov itn.

Viri in literatura:

GERLOVIČ, Alenka: *Partizansko lutkovno gledališče*. Ljubljana: Borec, 1979.

KOMELJ, Bogo: *Devetdeset let telovadbe v Novem mestu. Del 1, Novomeški Sokol: 1887–1945*. Novo mesto: Telesna interesna skupnost, 1977.

KRIŽ, Ivica in Klavdija Kotar: *Lutkarstvo na Dolenjskem*. Novo mesto: Dolenjski muzej in Javni sklad RS za kulturne dejavnosti, Območna izpostava Novo mesto, 2007.

KURET, Niko: *Pavliha: knjiga o ročnih lutkah*. Ljubljana: Mladinska založba, 1942.

KURET, Niko: *Moje ročne lutke. Lutka 44*, 1989, 18–26.

KURET, Niko: *Zanimive oblike ljudskega lutkarstva na Slovenskem. Lutka 45/46*, 1991, 46–52.

MAKAROVIČ, Marija: *Življenje in delo Borisa Orla. Slovenski etnograf XVI–XVII*, 1963/64, 7–22.

MODIC, Dušan: *Lutkovni oder na učiteljskega v Novem mestu. Dolenjska prosveta št. 1*, 1953/54, 21–22.

MODIC, Dušan: *O igri z ročnimi lutkami. Dolenjska prosveta, št. 3*, 1953, 73.

MODIC, Dušan: *Oder za ročne lutke. Dolenjska prosveta št. 3*, 1953, 72–73, 79.

MODIC, Dušan: *Predstave lutkovnega odra. Dolenjska prosveta št. 3*, 1953, 78.

MODIC, Dušan: *Kako izdelamo in oblečemo ročno lutko. Dolenjska prosveta št. 1*, 1955, 22–24.

PEPERKO, Darja: *Miran Jarc, katalog rokopisnega in ostalega gradiva v knjižnici Mirana Jarca Novo mesto. V: Darja Peperko Golob idr. (ur.), Miran Jarc (1900–1942) Ob stoletnici umetnikovega rojstva*. Novo mesto: Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto, 2000, 17–58.

VERDEL, Helena: *Lutkarstvo na Slovenskem*. Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko, 1987.

ZAMLJEN, Jože: *V spominsko knjigo. Dolenjska prosveta št. 4*, 1954, 101–104.

Datum prejema članka v uredništvo: 20. 11. 2007.